

Обставини справи

Заявниця – правозахисниця – надавала юридичні консультації та соціальну допомогу особам, які вирішили переїхати до Росії з інших республік колишнього Радянського Союзу. Зокрема, вона активно критикувала недоліки російської законодавчої бази та її практичної реалізації, що перешкоджали іммігрантам отримати доступ до державних пільг або подати заяву на отримання російського громадянства.

На знак протесту проти системи реєстрації місця проживання та з міркувань співчуття заявниця надала владі неправдиву інформацію щодо сотень осіб, які не були громадянами Росії і які бажали зареєструвати своє місце проживання в цій країні: вона засвідчила, що всі вони проживали в її квартирі, тоді як насправді вони проживали в іншому місці. За це їй було визнано винною, рішення про що було безрезультатно оскаржено.

Заявниця скаржилася на те, що кримінальне провадження проти неї мало на меті придушення її свободи на висловлення думки щодо системної соціальної проблеми, що було порушенням статті 10 Конвенції, а її дії становили форму громадянської непокори. Також заявниця скаржилася за статтею 7 Конвенції, оскільки їй засудили за дії, які не становили кримінального правопорушення на момент їх вчинення.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного порушення статті 10 Конвенції

Рішення заслуговує на увагу тим, що ЄСПЛ роз'яснив фактори, які мають значення для оцінки того, чи поширюється захист статті 10 Конвенції на певну дію або поведінку, заборонену законом. ЄСПЛ провів дворівневий аналіз: по-перше, він розглянув конкретний закон, який було порушено; по-друге, він розглянув характер оскаржуваної дії.

1. Що стосується *конкретного закону*, який було порушено, ЄСПЛ зосередився на таких характеристиках: чи був він загальноприйнятим законом; чи був він спрямований на придушення свободи вираження поглядів; які законні цілі переслідувалися загалом.

Закон про реєстрацію місця проживання, який, як було встановлено, порушила заявниця, був законом загального застосування. Він не був спрямований на реалізацію свободи вираження поглядів як такої чи будь-якої конкретної форми вираження поглядів. Він не вийшов за межі вимоги, щоб інформація про місце проживання особи була правдивою та точною, щоб органи влади могли, серед інших цілей, достовірно підрахувати, скільки державних послуг необхідно в кожній місцевості, і забезпечити, щоб офіційна кореспонденція була належним чином адресована та доставлена. Надання недостовірної інформації про місце проживання

перешкоджало досягненню цих законних цілей, і органи влади могли вживати заходів для протидії такій поведінці шляхом застосування адміністративної чи кримінальної відповідальності. Закон визнає правопорушенням надання навмисно неправдивої інформації в офіційних заявках для нейтральних регулятивних цілей, і ЄСПЛ не знайшов нічого незвичайного або необґрунтованого в такому підході.

2. Щоб визначити, чи мав оскаржуваний закон вплив на свободу вираження поглядів заявниці, ЄСПЛ проаналізував, чи було його порушено у спосіб, пов'язаний з її реалізацією. Інакше кажучи, ЄСПЛ врахував характер дій заявниці.

Із цією метою ЄСПЛ спирався на два ключові елементи та роз'яснив їх, як зазначено в рішенні у справі *Murat Vural v. Turkey*: 1) виразний характер дії чи поведінки, розглянутий з *об'єктивної* точки зору; 2) *мета* чи *намір* особи, яка вчиняє відповідну дію або бере участь у відповідній поведінці.

1) На думку ЄСПЛ, щоб діяльність була виразною в *об'єктивному* плані, вона повинна бути комунікативною та спрямованою на широку громадськість. Однак навмисне надання неправдивої інформації органам влади було позбавлене таких ознак і тому не становило акт самовираження. У зв'язку із цим ЄСПЛ порівняв цю справу та справу *Gough v. the United Kingdom*, де публічне оголошення було визнано формою самовираження.

2) Стосовно мети заявниці ЄСПЛ відзначив щирість її переконань щодо неправомірності правил проживання та її намір передати повідомлення протесту із цього приводу. Заявниця справді використовувала різноманітні засоби для підвищення обізнаності про проблеми, з якими стикаються іммігранти, у тому числі намагаючись привернути увагу влади до цих проблем, роблячи заяви для ЗМІ, даючи інтерв'ю та публікуючи відкриті листи. Раніше ЄСПЛ визнав, що протест у формі перешкоджання діяльності, яку заявники не схвалюють, може становити вираження поглядів за змістом статті 10 Конвенції (справи *Steel and Others v. the United Kingdom* і *Hashman and Harrup v. the United Kingdom* [ВП] щодо протестів проти полювання шляхом зриву організованого полювання та проти розширення автомагістралі шляхом вторгнення на будівельний майданчик). Проте ЄСПЛ вважав, що є суттєва різниця між застосуванням покарання за певну форму опору законній діяльності інших осіб та активною діяльністю, спрямованою на кримінальне покарання, шляхом надання неправдивих заяв органам влади. Отже, у цій справі ЄСПЛ не міг визнати, що намір заявниці висловити протест звільняє її від обов'язку дотримуватися закону та надає вчиненому порушенню об'єктивно виразного характеру, тим паче, що жодні репресивні заходи їй не завадили донести свої погляди до відома громадськості.

На думку ЄСПЛ, лише мотивів протесту недостатньо для того, щоб дія, яка підлягає кримінальному осуду, охоплювалася статтею 10 Конвенції. Однак якщо така дія має на меті підготувати матеріал для комунікативної діяльності, вона може охоплюватися цим положенням. У зв'язку із цим ЄСПЛ посилався на справи, у яких заявників притягували до відповідальності за кримінально карані діяння, які були частиною розслідування, проведеного під час збору матеріалів для запланованої публікації чи трансляції, як у справах *Erdtmann v. Germany*, де заявник проніс ніж у

літак, щоб підготувати телевізійний документальний фільм про недоліки безпеки в аеропорту; *Salihu and Others v. Sweden*, де заявник незаконно придбав вогнепальну зброю, щоб дослідити, наскільки це було легко; *Brambilla and Others v. Italy*, де заявники незаконно перехоплювали повідомлення поліції. ЄСПЛ відмежував цю справу від цієї усталеної практики: заявниця не стверджувала, що вона вчинила правопорушення щодо регулювання місця проживання в межах розслідування будь-яких службових зловживань або з метою підготовки матеріалу для публікації.

Тож ЄСПЛ встановив, що поведінка, за яку заявницю було покарано, не була актом самовираження. Оскільки заявницю було притягнуто до відповідальності за порушення загальноприйнятого закону, який не був спрямований на придушення будь-якої «комунікативної діяльності» заявниці або наслідком втручання в таку діяльність, поведінка, за яку її було покарано, не підпадала під дію статті 10 Конвенції. Тому скаргу заявниці було визнано неприйнятною як таку, що несумісна *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

Щодо стверджуваного порушення статті 7 Конвенції

ЄСПЛ повинен був перевірити, чи дії заявниці, вчинені до набрання чинності статтями 322.2 та 322.3 Кримінального кодексу 3 січня 2014 року, становили злочин відповідно до національного законодавства (пункт 29 рішення).

Заявницю було притягнуто до кримінальної відповідальності та засуджено за вказаними статтями за неправдиві твердження в заяві про реєстрацію місця проживання щодо осіб, які не є громадянами Росії, щодо того, що вони проживають у її квартирі на тимчасовій або постійній основі, тоді як вони фактично проживали в іншому місці. Уряд стверджував, що навіть до того, як новий закон набув чинності, заявниця могла бути притягнута до кримінальної відповідальності за ці діяння згідно із статтею 322.1 Кримінального кодексу, яка передбачає покарання за організацію незаконного в'їзду, перебування або транзиту осіб, які не є громадянами Росії (пункт 30 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що не стверджувалося, що відповідні іноземці, яких заявниця зареєструвала як мешканців у своїй квартирі, в'їхали до Росії нелегально або не мали належних документів, таких як імміграційна картка чи дозвіл на проживання, щоб залишитися на законних підставах у Росії. Фактично заява про реєстрацію за місцем проживання мала супроводжуватися підтвердженням законного проживання в Росії, інакше вона могла бути відхилена. Немає вказівок на те, що певна заявка була відхилена на таких підставах. Таким чином, не видається, що заявниця могла передбачити, що вона нестиме відповідальність за організацію незаконного в'їзду або незаконного перебування негромадян, оскільки необхідний елемент незаконності не було доведено (пункт 31 рішення). Переходячи до практичного застосування статті 322.1 Кримінального кодексу, ЄСПЛ зауважив, що Уряд не надав доказів того, що власники житла, які подали шахрайські заяви про реєстрацію, були притягнуті до відповідальності за цим положенням. У пояснювальній записці до нового закону зазначалося, що проблема «еластичних квартир», коли сотні людей були зареєстровані їх мешканцями, проживаючи в

іншому місці, не обмежувалася кількома поодинокими випадками, а досягла значних масштабів (див. пункт 8 цього рішення). Це мало б спричинити масову судову практику щодо притягнення до відповідальності власників «еластичних квартир» за статтею 322.1 Кримінального кодексу, але жодного обвинувального вироку в ЄСПЛ не було продемонстровано. Пояснювальна записка вказує переважно на те, що російська влада була стурбована відсутністю достатніх правових засобів для вирішення відповідної проблеми. Безкарність недобросовісних власників такого майна за чинного правового режиму, здається, стала головною причиною ухвалення нового закону, який поклав на таких власників кримінальну відповідальність за свою діяльність. І навпаки, відсутність доказів будь-яких попередніх судимостей свідчить про те, що така діяльність не могла переслідуватися згідно з попереднім законодавством (пункт 32 рішення).

Суттєвим є також час відкриття кримінального провадження проти заявниці.

Влада роками знала про її діяльність до ухвалення нового закону. Твердження Уряду про те, що її діяльність становила кримінальне переслідування ще до ухвалення нового закону, було б більш правдоподібним, якби провадження проти заявниці було порушено згідно з раніше чинними положеннями. Однак кримінальне провадження було розпочато лише після набрання чинності новим законом і спочатку тільки щодо трьох випадків (епізодів) «фіктивної реєстрації», які мали місце після дати набрання ним чинності (див. пункт 11 цього рішення). Пізніше було пред'явлено додаткові обвинувачення стосовно періоду до набрання чинності новим законом, незважаючи на заперечення заявниці щодо застосування зворотної сили кримінального законодавства (пункт 33 рішення).

Беручи до уваги наведене, ЄСПЛ вважав, що не було доведено, що дії заявниці становили злочин, який переслідується згідно з національним законодавством до набрання чинності статтями 322.2 і 322.3 Кримінального кодексу 3 січня 2014 року. Із цього випливає, що тією мірою, якою її засудження стосувалося дій, вчинених до цієї дати, це засудження становило застосування зворотної сили кримінального законодавства, що порушує статтю 7 Конвенції. Отже, мало місце порушення цього положення (пункт 34 рішення).

Висновок

Заяву за статтею 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) було визнано неприйнятною.

Порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 липня 2022 року й набуло статусу остаточного 12 жовтня 2022 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.